

УДК 347.919+347.941

Роман Кашперський,аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

ДОКАЗИ В СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Наукова стаття присвячена визначенню поняття та видів доказів у справах окремого провадження. Виходячи з юридичної природи окремого провадження як виду непозовного цивільного судочинства, виокремлено засоби доказування, які містять фактичні дані у відповідних справах.

Ключові слова: докази, окреме провадження, показання свідків, письмові докази, речові докази, електронні докази, висновок експерта.

Постановка проблеми. Інститут доказів і доказування є невід'ємним складником внутрішньої системи будь-якої процесуальної галузі права, адже регламентує суспільні відносини, що опосередковують порядок встановлення наявності або відсутності обставин, які мають значення для вирішення справи. За допомогою правового механізму цього інституту забезпечується чітка стадійність доказової діяльності, а також відповідність процесуальної форми доказів встановленим у законі вимогам [1, с. 38].

Відповідно до ч. 2 ст. 19 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими законом, у порядку: 1) наказного провадження; 2) позовного провадження (загального або спрощеного); 3) окремого провадження.

Окреме провадження призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорованих прав (ч. 7 ст. 19 ЦПК України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут доказів і доказування неодноразово був предметом наукових розвідок вчених-процесуалістів. Відповідну проблематику досліджували такі науковці, як: Ю. В. Білоусов, С. С. Бичкова, Л. Є. Гузь, В. В. Комаров, В. М. Кравчук, Л. А. Кондрат'єва, Г. О. Світлична, В. І. Тertiшніков, О. І. Угриновська, І. В. Удальцова, С. Я. Фурса, Ю. С. Червоний, Г. В. Чурпіта, М. Й. Штефан та інші.

Водночас зазначені вчені розглядали здебільшого проблеми правового регулювання категорії доказів і доказування у межах позовного провадження, залишаючи поза увагою особливості вказаного процесуального інституту в інших видах цивільного судочинства. Зокрема, не досліджувався вченими інститут доказів у справах окремого провадження.

Мета статті (постановка завдання). З огляду на викладене, метою цієї наукової статті є визначення поняття та видів доказів у справах окремого провадження, виходячи з юридичної природи останнього як виду непозовного цивільного судочинства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначається в юридичній літературі, у справах непозовного цивільного судочинства діють загальні правила інституту доказів і доказування, за певними винятками, встановленими законом [2, с. 169].

Відповідно до ч. 1 ст. 76 ЦПК України доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Докази в цивільному процесі характеризуються єдністю таких елементів: 1) змісту доказів; 2) процесуальної форми доказів; 3) процесуального порядку одержання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказів [3, с. 215].

Зміст доказів становлять будь-які фактичні дані, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи. Так, у справі за спільною заявою подружжя про розірвання шлюбу змістом наданого заявниками доказу, встановленого на підставі показань свідка, є фактичні дані про стуттєве погіршення відносин між подружжям.

Процесуальною формою доказів є визначені цивільним процесуальним законом засоби доказування, в яких закріплюються фактичні дані, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи [3, с. 215].

Відповідно до ч. 2 ст. 76 ЦПК України процесуальною формою доказів, тобто засо-

бами доказування, є: 1) письмові, речові і електронні докази; 2) висновки експертів; 3) показання свідків.

Слід погодитися з висловленою Г. В. Чурпітою думкою про те, що відповідно до загального порядку розгляду справ окремого провадження, закріпленого у ст. 294 ЦПК України, у таких справах суд може брати до уваги всі передбачені законом засоби доказування [2, с. 170]. Так, наприклад, у справі про визнання фізичної особи недієздатною заявник має обґрунтувати свої вимоги фактичними даними про те, що особа, щодо якої вирішується питання про визнання її недієздатною, не усвідомлює значення своїх дій та не може керувати ними через стійкий хронічний психічний розлад. І процесуальною формою цих доказів має бути висновок судово-психіатричної експертизи.

Процесуальний порядок одержання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказів – це встановлена цивільним процесуальним законом послідовність отримання, дослідження та оцінки змісту доказів і засобів доказування. Зокрема, особливою процесуальною процедурою характеризується порядок отримання фактичних даних на підставі показань свідків, які мають дипломатичний імунітет. Відповідно до ч. 2 ст. 70 ЦПК України особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв – без згоди дипломатичного представника [3, с. 216].

Як і у справах позовного провадження, під час розгляду справ окремого провадження суд має встановити, що докази відповідають визначеним законом вимогам, якими є: належність, допустимість, достатність, достовірність.

Відповідно до ст. 77 ЦПК України належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Предметом доказування є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню для ухвалення судового рішення. Сторони мають право обґрунтувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. Суд не бере до розгляду докази, що не стосуються предмета доказування.

Заявник та інші учасники справ окремого провадження мають право обґрунтувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. Проте остаточно питання про належність доказів вирішується судом, який повинен регулювати процес формування доказів, необхідних

для обґрунтування судового рішення. Як вже зазначалося, суд не має права брати до уваги докази, які не стосуються предмета доказування [4, с. 117].

Правило щодо допустимості доказів міститься у статті 78 ЦПК України, відповідно до якої суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування.

Таким чином, допустимість кожного конкретного доказу залежить від дотримання процесуального порядку отримання, дослідження та оцінки змісту і процесуальної форми доказу. Порушення вимог закону, що пред'являються до порядку формування засобів доказування як процесуальної форми судових доказів, тягне недопустимість цих засобів доказування, неможливість використання фактичних даних, які містяться в них, для встановлення істини у справі. Зокрема, недопустимим доказом у справі про встановлення режиму окремого проживання подружжя буде письмова згода дружини на встановлення такого режиму, отримана під впливом насильства [2, с. 176].

Не можна оминати увагою і той факт, що належність та допустимість доказів є вагомими факторами, які враховує у своїй прецедентній практиці Європейській суд з прав людини, на думку якого завжди має визначатися якість поданих до суду доказів, зокрема те, чи викликають обставини, за яких вони були отримані, будь-який сумнів щодо їхньої достовірності й точності [5, с. 91].

Третя вимога до доказів – їх достовірність. Які ж докази є достовірними?

Як визначено у ст. 79 ЦПК України, достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи. Видається, що дійсними обставинами справи є ті обставини, що об'єктивно та неупереджено відображають події дійсності.

І, як вже зазначалося вище, поряд із належністю, допустимістю і достовірністю, докази мають відповідати вимозі достатності.

Достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування. Питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання (ст. 80 ЦПК України).

Поряд із вимогами до доказів, у межах цієї наукової розвідки зупинимося на процесуальній формі доказів у справах окре-

мого провадження – засобах доказування, якими відповідно до ч. 2 ст. 76 ЦПК України є: 1) письмові, речові й електронні докази; 2) висновки експертів; 3) показання свідків.

Згідно з ч. 1–2 ст. 95 ЦПК України письмовими доказами є документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору. Письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, якщо інше не передбачено ЦПК України. Якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг із нього.

Письмові докази у справах окремого провадження можуть бути процесуальною формою таких письмових документів, як: договір щодо визначення умов виховання та проживання дитини; договір про сплату аліментів на дитину; свідоцтво про державну реєстрацію шлюбу; свідоцтво про народження дитини; вирок суду про засудження одного з подружжя до позбавлення волі; довідка з місця роботи про розмір заробітної плати тощо [6, с. 95].

Крім того, як письмові докази слід розглядати і висновки органів державної влади та органів місцевого самоврядування, надані на виконання їхніх повноважень як органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Наприклад, у справах про розірвання шлюбу одним із таких письмових доказів може бути висновок органу опіки та піклування про порядок участі того з батьків, хто проживає окремо від дітей, у їх вихованні, а також матеріали перевірки органів опіки та піклування з питань умов життя дітей та їхніх батьків [7, с. 290].

Речовими доказами є предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якістьми, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення для справи (ст. 97 ЦПК України).

У справах окремого провадження речовими доказами можуть бути, наприклад, кров та інші виділення людини у справах про визначення походження дитини; звуко- та відеозаписи – у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, тощо.

Електронні докази – новий інститут цивільного процесуального права України.

Як визначено в ч. 1 ст. 100 ЦПК України, електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема: електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукоза-

писи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу. Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом (ч. 2–3 ст. 100 ЦПК України).

На наш погляд, використання електронних доказів для підтвердження наявності або відсутності обставин у справах окремого провадження з часом набуде все більшого поширення. Видається, що у сучасному світі за допомогою інформації в електронній (цифровій) формі можна підтверджувати наявність або відсутність обставин, що мають значення у будь-яких справах окремого провадження, як-от: про визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; про усиновлення; про встановлення фактів, що мають юридичне значення; про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб тощо.

Наступний засіб доказування, який є процесуальною формою доказів у справах окремого провадження, – висновок експерта.

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складені у порядку, визначеному законодавством (ч. 1 ст. 102 ЦПК України).

Предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань. Предметом висновку експерта не можуть бути питання права. Висновок експерта може бути підготовлений на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи. Висновок експерта викладається у письмовій формі і долучається до справи (ч. 2–4 ст. 102 ЦПК України).

Зокрема, до судових експертиз, які найчастіше проводяться під час розгляду справ окремого провадження, належать експертиза крові та інших виділень людини, генетична, медична, психіатрична, психологічна та ін. Такі експертизи проводяться для встановлення справжніх батьків дитини у справах про визначення походження дитини, встановлення зиготності близнюків як результату злиття чоловічої й жіночої статевих клітин, встановлення родинності. У таких випадках дослідженню підлягають: кров, слина, сперма, волосся. Це можуть бути як зразки біоматеріалу від живих осіб, так і сліди біологічного походження на речових доказах [8, с. 145–146].

І нарешті, показання свідка – повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини (ч. 1 ст. 90 ЦПК України).

Для підтвердження інших обставин у справах окремого провадження суд може звернутися до показань свідків як джерела додаткової інформації про ті факти, що входять до предмета доказування, наприклад, у справах про: встановлення факту належності правостановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, що зазначені в документі, не збігаються з ім'ям, по батькові, прізвищем, місцем і часом народження цієї особи, зазначеним у свідоцтві про народження або в паспорті (п. 6 ч. 1 ст. 256 ЦПК України); встановлення факту народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом ДРАЦСу факту народження, у тому числі на тимчасово окупованій території України (п. 7 ч. 1 ст. 256, ст. 257–1 ЦПК України); встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу (п. 5 ч. 1 ст. 256 ЦПК України) тощо [2, с. 171].

Висновки

Дослідження інституту доказів у справах окремого провадження дало змогу нам

Научная статья посвящена определению понятия и видов доказательств по делам особого производства. Исходя из юридической природы особого производства как вида неискового гражданского судопроизводства выделены средства доказывания, которые содержат фактические данные в соответствующих делах.

Ключевые слова: доказательства, особое производство, показания свидетелей, письменные доказательства, вещественные доказательства, электронные доказательства, заключение эксперта.

The scientific article is devoted to the definition of the concept and types of evidence in cases of separate proceedings. Proceeding from the legal nature of a separate proceeding as a type of non-recourse civil proceedings, the means of proof, which contain factual data in the relevant cases, are identified.

Key words: evidence, separate proceedings, testimony, written evidence, evidence, electronic evidence, expert opinion.

дійти висновку про те, що під час розгляду справ окремого провадження діють загальні правила інституту доказів і доказування, за певними винятками, встановленими законом. Як і у справах позовного провадження, під час розгляду справ окремого провадження суд має встановити, що докази відповідають визначеним законом вимогам, якими є: належність, допустимість, достатність, достовірність. Крім того, у справах окремого провадження суд може брати до уваги всі передбачені законом засоби доказування.

Список використаних джерел:

1. Чурпіта Г. В. Правове регулювання інституту доказів і доказування у цивільних судочинствах: компаративістичний аспект. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 38–44.
2. Чурпіта Г. В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства: монографія. Київ: Алерта, 2016. 488 с.
3. Цивільне процесуальне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І. та ін.; за заг. ред. С. С. Бичкової. Київ: Атіка, 2009. 760 с.
4. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник / Бичкова С. С., Бобрик В. І., Ізарова І. О. та ін.; за заг. ред. С. С. Бичкової. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ: Атіка, 2007. 404 с.
5. Рабінович П., Ратушна Б. Належне доказування як елемент права на справедливий судовий розгляд у судовому праві України (у світлі Європейських стандартів). *Право України*. 2015. № 3. С. 87–97.
6. Нікітенко Р. С. Окреме провадження у справах про розірвання шлюбу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 193 с.
7. Справочник по подготовке гражданских дел к судебному разбирательству / Н. М. Гурбатов, О. Л. Жарова, Н. П. Кудряшов, М. В. Мезин; под ред. Н. М. Гурбатовой. Москва: Юрид. лит., 1989. 544 с.
8. Гора І. Актуальні проблеми окремих видів судових експертиз у сімейних спорах. *Право України*. 2013. № 10. С. 144–151.